

Мар'яна Зубеляк

**ВИСТУПИ СОЛОМІІ КРУШЕЛЬНИЦЬКОЇ В АРГЕНТИНІ
(за матеріалами фондової збірки Музично-меморіального музею
С. Крушельницької у Львові)**

Музично-меморіальний музей С. Крушельницької у Львові

На матеріалах іноземної преси досліджено найяскравіші моменти творчої біографії С. Крушельницької, пов'язані з її виступами в Аргентині.

Соломія Крушельницька виступала в багатьох країнах світу. Особливе місце в її артистичній долі посідала Аргентина, яку вона називала своєю «третьою Батьківщиною», де мала численних друзів і прихильників. Тут у складі італійської трупи співачка виступала впродовж 1906-1913 р. майже кожен літній оперний сезон: спочатку в театрі «Опера», згодом в театрі «Колон»¹. Після завершення оперної кар'єри вона приїхала до Буенос-Айреса у 1923 р. із сольними камерними концертами.

У фондах Музично-меморіального музею С. Крушельницької у Львові міститься велика добірка матеріалів, що розповідають про перебування артистки в Аргентині. Це передусім матеріали аргентинських авторів: спогади піаністки Жозефіни Кано де П'яцціні: «Славетна співачка, моя велика подруга» та стаття музикознавця професора Едуардо Арносі «Соломія Крушельницька – зірка співу». А також – понад 40 витинок з періодичних видань Буенос-Айреса іспанською та італійською мовами, повідомлень, відгуків та рецензій на оперні спектаклі, концерти за участю С. Крушельницької, що дають можливість глибше пізнати особистість та артистичний феномен цієї надзвичайної жінки.

Матеріали охоплюють роки 1908, 1910, 1912, 1913, 1923, 1928, розміщені у таких газетах: «Diario del Comercio», «La Nacion», «El Diario», «La Razon», «Ultima Hora», «La Prensa», «La Gaceta», «El Hogar», «La Revista Social y Teatral», «El Suplemento», «Casas y Casetas», «Corriere d'Italia», «La Patria degli Italiani», «Giornale d'Italia».

¹ С. Крушельницька виступила на відкритті театру «Колон» 1908 р. і в сезоні 1913 р.

Ми не ставимо перед собою завдання детально розглянути усі публікації, а лише дамо їхню загальну характеристику та зупинитись на окремих найяскравіших моментах.

Як згадувала подруга артистки, Жозефіна Кано де П'яцціні, «вперше до Аргентини Соломія Крушельницька приїхала в 1906 р. з італійською оперною трупю, до складу якої входили видатні тогочасні диригенти і співаки. Ця трупа щороку протягом трьох місяців виступала на сцені театру «Опера» на вулиці Карр'ентес в Буенос-Айресі, театру, який належав моєму батькові Роберто Кано і протягом 45 років вважався найкращим театром Південної Америки» [1, 139].

В Аргентині С. Крушельницька виступала поряд з такими майстрами оперної сцени, як Амеліта Галлі-Курчі, Ліна Кавальєрі, Джанніна Рус, Франсез Альда, Марія Гай, Марія Барр'ентос, Адам Дідур, Джованні Зенателло, Джузеппе Де Лука, Хозе Мардонес, Назарено Де Анжеліс, Рікардо Страччарі. Оперними спектаклями диригували Артуро Тосканіні, Леопольдо Муньйоне, Луїджі Манчінеллі.

Завдяки чудовому голосу, вродженому таланту і набутому наполегливою працею досвіду С. Крушельницька створила неповторні жіночі образи, різні за характером, темпераментом, соціальним становищем. На сценах театрів Буенос-Айреса артистка збирала лаври перемог в операх «Лорелея» та «Валлі» А. Каталані, «Луїза» І. Шарпантьє, «Тоска» та «Мадам Баттерфляй» Дж. Пуччіні, «Мефістофель» А. Бойто, «Лоенгрін», «Валькірія», «Сутінки богів» Р. Вагнера, «Без вогню» та «Саломе» Р. Штрауса.

С. Крушельницька найчастіше виступала в опері А. Бойто «Мефістофель», де виконувала обидві жіночі ролі – Маргарити та Єлени. Як пише аргентинський музикознавець Е. Арносі, С. Крушельницька «глибоко проникла в суть зображуваних персонажів і доклала багато старань, щоб створити відповідні фізичні типи... юної, невинної, скромної Маргарити та величавої, маєстатичної Єлени» [2]. Особливо яскраві досягнення артистки пов'язані з операми Р. Вагнера «Лоенгрін», «Валькірія», «Сутінки богів». Завдяки її чудовій, переконливій інтерпретації музичні драми видатного німецького композитора-реформатора завоювали палких шанувальників серед аргентинської публіки та посіли вагомe місце в репертуарі оперних театрів країни. С. Крушельницька ознайомила аргентинських меломанів із своєю неповторною Саломеєю в

однойменній опері Р. Штрауса. Артистка підготувала роль головної героїні для місцевої прем'єри «Луїзи» Г. Шарпантьє, де, за словами Е. Арносі, «дала ще один доказ своєї великої різносторонності, наділяючи образ паризької швачки рисами юної чарівності та ліричної пристрасності» [2].

На відміну від багатьох співаків, С. Крушельницька не потребувала спеціальної реклами. Наприклад, анонсуючи виступи у 1910 р. Ліни Кавальєрі, газета писала, що «подвійні успіхи як всесвітньовідомої красуні та артистки роблять її однією з найбільших принад афіш» [3]. Проте після оперних вистав голоси преси змагались між собою в найвищих оцінках мистецтва видатної співачки: «неперевершена навіть у деталях», «її влада на сцені є цілковитою», «бездоганна у всьому, як у манерах, так і в дикції, як в драматичній інтонації, так і в музичному багатослів'ї», «найвище благородство і чудовий талант», «краса рухів, гідність у поведінці, впевненість інтонації», «голос драматичний у вимові, інтонації і м'який у звучанні, відшліфований до блиску вишуканим мистецтвом» [3].

Як свідчить прискіплива критика, не завжди вистави італійської трупи відповідали належному мистецькому рівню. Проте С. Крушельницька постійно була тріумфаторкою театрального дійства. «Крім знаменитого Манчінеллі та прославленої сопрано Соломії Крушельницької, решта інтерпретують Вагнера як Мейєрбера», – писала одна з газет після невдалого виконання опери «Лоєнгрін» у 1913 р. Інша газета, «El Diario», критикуючи постановку у цьому ж році «Лорелей» А. Каталані, стверджувала, що С. Крушельницька єдина «відповідала тим мистецьким вимогам, яких від неї очікували» [3].

З матеріалів преси довідуємось, що в Буенос-Айресі 1908 р. планували поставити оперу Р. Штрауса «Саломе». Нагадаємо, що два роки тому відбулась міланська прем'єра, де головну роль блискуче виконала С. Крушельницька. Однак після ознайомлення з репертуаром італійської трупи певна частина аргентинської публіки (а саме «благородні дами»), налякана «жахливим і непристойним сюжетом» опери, висловила протест проти постановки цього скандально відомого твору. Одна з центральних газет, «Diario del Comercio», провела опитування читачів, збираючи голоси «за» і «проти» «Саломе» на сцені театру «Опера». Головним аргументом можливості постановки цієї опери була сама участь

С. Крушельницької в «Саломе»: «Танець – це саме те, про що говорять, як про щось аморальне. Проте оскільки головною героїнею опери є С. Крушельницька і вона виконує цей танець, то ніхто не може чекати від неї чогось негідного. Всі знають і поважають благородність і вишуканість С. Крушельницької, артистки, яка ніколи не опустила би до чогось непристойного, до такого, що не можна показувати перед публікою, яка її обожає і приймає із захопленням» [3].

Однак, незважаючи на ці вагомні аргументи, аргентинська прем'єра опери Р. Штрауса відбулась лише через п'ять років – 26 червня 1913 р. на сцені театру «Колон» під диригуванням Л. Манчінеллі та за участю української співачки. Наступного дня після прем'єри аргентинські іспано- та італомовні газети навперебій писали про тріумф С. Крушельницької і одностайно поставили це виконання в ряд видатних досягнень сучасного музичного театру.

«La Gaceta» зазначала, що С. Крушельницька цілковито опанувала бентежну психологію юдейської принцеси. Завдяки своєму подиву гідному інтерпретаторському таланту зуміла передати суміш любові, ненависті, ревнивої пристрасті. Музичний критик газети «La Prensa» писав, що співачка відтінила жорстокість, розпусність Саломе, але при цьому «твір не втратив свого експресивного і драматичного навантаження». І, нарешті, «La Tribuna» підкреслювала бездоганність виконання С. Крушельницької як з боку музичного, так і артистичного, бо виступи артистки завжди є запорукою мистецтва й досконалості. Стаття завершувалася словами: «Вчорашня «Саломе» відтворила той ніжний і палкий голос, який всім нам так добре знайомий і, можливо, у творі Штрауса сеньйора Крушельницька досягла свого найвищого успіху і найкращого тріумфу» [3].

З Аргентиною пов'язана ще одна важлива подія в житті Соломії Крушельницької. Тут, у Буенос-Айресі, 19 липня 1910 р. вона взяла шлюб з Чезаре Річчоні, італійським адвокатом, «надаючи перевагу, – як писала газета «El Diario», – буенос-айреському цвітові апельсинів (портеньйосу) над квітами будь-якої іншої країни» [3]. Часописи широко висвітлювали цю подію, рясніли сердечними вітаннями, супроводжуючи їх фотографіями подружжя (щоправда, газета «La Nación» у своєму повідомленні назвала С. Крушельницьку австрійкою). А подарунком від артистів Буенос-Айреса стали вистава «Мефістофеля» А. Бойто на сцені театру «Опера» та концерт в «Prince George's Hall» на честь Соломії Крушельницької де Річчоні.

Майже в усіх публікаціях про С. Крушельницьку згадується її виступ на святковому концерті до 100-річчя незалежності Аргентини. Тоді, як пишуть, артистка, з аргентинським прапором у руках, в супроводі хору та оркестру виконала державний гімн Аргентини. Розбіжності є лише в даті цього концерту. У більшості статей (спогади Ж. Кано де П'яцціні, стаття Е. Арносі і інші) вказано 25 травня 1910 р. Натомість у нарисі-путівнику І. Герети про Музей С. Крушельницької у Білій – 25 травня 1908 р. [4, 49], а в статті М. Данилишина «Соломія Крушельницька в аргентинській пресі», написаній за матеріалами Е. Арносі, читаємо: «в році 1923-му... Соломія Крушельницька виконувала «Алегорію Аргентини» і враз із хором та симфонічною оркестрою відспівала аргентинський гімн» [5]. Коли ж відбувся цей концерт? Згідно з гаслом про музику Аргентини в «Музыкальной Энциклопедии», у 1910 р. країна мала відзначати 100-річчя Травневої революції, а проголошення незалежності Аргентинської держави – у 1916 р. [6, 19]. На жаль, в аргентинських хронікальних матеріалах немає відомостей про цей виступ артистки, що відкриває простір для подальших досліджень.

Світове визнання, атмосфера загальної шани і любові абсолютно не змінили Соломію Крушельницьку, не перетворили її на самозакохану, примхливу «зірку». І в житті, і на сцені вона залишалась такою ж скромною, самокритичною, сповненою простоти і внутрішнього шляхетства. Про це говорили усі, хто мав щастя спілкуватись з нею. Аргентинська подруга артистки Жозефіна Кано де П'яцціні згадувала, що Крушельницька «була незвичайно красивою, елегантною, з вишуканими манерами і разом з тим дуже простою, щирою, сердечною, доброзичливою» [1, 141]. Е. Арносі зазначав, що С. Крушельницька здобула «багато друзів завдяки своїй щедрості, милому характерові і простоті. Хоч вона була справжньою великою дамою, з вродженою шляхетністю і культурою, її скромність була надзвичайна» [2]. Це також підтверджує інтерв'ю під промовистою назвою «Скромність примадонни: миттєво схоплені біографічні відомості», яке С. Крушельницька дала газеті «La Razon» у червні 1913 р.¹ Кореспондентові довелось докласти багато зусиль, щоб

¹ Це інтерв'ю заслуговує на особливу увагу, оскільки відомо лише декілька задокументованих бесід С. Крушельницької з журналістами. У фондах Музично-меморіального музею, крім названої, зберігається ще два інтерв'ю із співачкою: К. Малицька. У пані Соломії // Львівські вісті. – 1943. – 8 серп.; «Моя душа вийшла з Італії...» / Підгот. Н. Труш // Високий Замок. – 2002. – 6

співачка розповіла про свій творчий шлях, мистецькі плани. «Волю, щоб ми не говорили про мене; крім того, я не знаю, що говорити», – зазначила артистка на початку бесіди [3]. На відміну від багатьох своїх сучасників, С. Крушельницька не залишила для нащадків жодних спогадів. Тому такими цінними для нас є рядки, що красномовно характеризують цю виняткову жінку: «Я сама є своїм найсуворішим критиком, і тільки я найбільше незадоволена собою. Не думаю, що є хтось, хто судив би мене суворіше, ніж я сама, тоді, коли вивчаю характер якоїсь героїні, яку гратиму на оперній сцені» [3].

Це інтерв'ю багате на цікаву інформацію. Так, ми дізнаємося, що С. Крушельницька готує оперу «Федра» – «творіння молодого, дуже талановитого маестро Ільдебрандо Піцетті з Парми, який написав до поеми Д'Аннунціо найпрекраснішу музику з того, що було створено за останні роки» [3]. А наступного, тобто 1914 р., планується виступ артистки в італійській прем'єрі опери Р. Вагнера «Парсіфаль». Нагадаємо, що композитор надавав особливого значення своєму останньому творінню і закріпив право на нього за театром в Байройті до 31 грудня 1913 р. Вже 1 січня 1914 р. опера прозвучала у Барселоні та Берліні, а згодом у численних театрах світу. На жаль, нам наразі невідомо, чи виступила С. Крушельницька у «Парсіфалі».

Хочемо ще звернути увагу на такі слова С. Крушельницької із бесіди з аргентинським журналістом: «Своє власне прізвище я італізувала і не ожіночую його на польський манер, а змінила закінчення на італійське «і» (тобто прізвище отримало закінчення чоловічого роду Kruceniski. – М. З.) [3]. Таке рішення співачки в майбутньому мало непередбачені, навіть курйозні наслідки. У книзі італійського історика театру Франческо Пальмеджані «Маттіа Баттістіні: Король баритонів» в російському перекладі І. Константинової читаємо про сезон 1911 р. у Римському театрі «Костанці»: «Пели тогда самые великие артисты. Кроме Баттистини, Гальярди и Мансуэто, это были – Капелла, Гарибальди, **КРУЧЕНИЦКИЙ...**» (виділення моє. – М. З.) [4, 73]. Дуже ймовірно, що це не поодинокий випадок.

Останні матеріали з аргентинських періодичних видань розповідають про концертні виступи С. Крушельницької. Як відомо, у 1920 р. співачка прощається з оперним театром і присвячує себе

камерному виконавству. Восени 1923 р., після десяти років відсутності, вона приїхала до Буенос-Айреса на концерти, які відбулися у театрі «Сарм'єнто» та в інших залах столиці. «Перший виступ Соломії в Буенос-Айресі, – згадує Ж. Кано де П'яцціні, – пройшов у переповненому залі, під бурхливі оплески, які переростали в овацію. Слухачі знову й знову викликали співачку на сцену. Тоді вона сама сіла за фортепіано і заспівала чарівних українських народних пісень, що викликало бурю захоплення. Соломія без кінця повторювала на «біс» чудові пісні своєї батьківщини, а зал все не змовкав. Прекрасні то були пісні, і до того ж як вона їх співала!» [1, 147].

Спеціально для виступів у Буенос-Айресі С. Крушельницька до концертної програми включила твори аргентинських композиторів – Флоро М. Угарте, Альберто Вільямса, Хозе Андре Агірре, Лопеза Бучардо. «Пізніше, – як зазначає Е. Арносі, – вона виконувала їх під час своїх турне по Європі – гарний жест в сторону аргентинської музики» [2]. Особливий успіх мали «Vidalita» Вільямса і «Flor de Cardo» Андре. Часопис «El Hogar» писав: «Емоційність і чудове розуміння нашої музики славетною співачкою викликало багато похвал, як і правильна кастильська вимова без ковтання жодного складу» [3].

В усіх концертах С. Крушельницької в Аргентині партію фортепіано виконував відомий піаніст, професор Рафаель Гонсалес. Прославлений маестро, який співпрацював із видатними виконавцями, вважав українську співачку неперевершеною: «Акомпанувати синьйорі Соломії Крушельницькій – це велика радість і насолода для мене. Я ще ніколи не виступав з таким талановитим, розумним і скромним музикантом» [1, 147]

Це були останні виступи С. Крушельницької в Аргентині. Проте публіка і критика ще тривалий час пильно стежила за концертною діяльністю своєї улюблениці. Газети передруковували відгуки про виступи співачки в концертних залах Європи та Північної Америки, а також вміщували спогади про її перебування в Буенос-Айресі. Ось деякі з них:

«Її приємний голос є надзвичайно експресивний, її вимова – просто чудова, а інтерпретація творів різного характеру відзначається точністю стилю та виконання» («Figaro», Париж);

«Мадам С. Крушельницька досягла найвищого ступеня досконалості в мистецтві співу. Її голос – гарячий, вільно керований, а стиль – дуже чистий» («Comœdia», Париж);

«Так само, як вона здобувала тріумфи у всіх головних театрах світу, проносячи через кожне своє творіння невидимий ореол, який її прикрашав і підносив над іншими, так сьогодні вона досягає тріумфу в будь-якому творі, який виконує» («L'Imprego», Рим);

«До ніжної чарівності свого вокалу, до мистецтва забарвлювати, пом'якшувати експресію мелодії, вона додає поетичне розуміння стилю, ідеально підкоряючи все, що належить до сфери камерної музики» («Il mezzogiorno», Неаполь);

«Після успіхів у концертах в Північній Америці зараз до нас доходять новини про її тріумфи в Україні, на Батьківщині. На тлі шаленства публіки вона сідає перед клавіатурою і, сама собі акомпануючи, співає деякі з тих журливих пісень своєї країни, в яких ледь відчутна швидкоплинна радість. Сила її погляду, її оксамитовий голос, її обличчя, що загоряється і світиться, все стає чарівним, живою музикою. І так було, коли ми її тут слухали: нас не бентежило, що ми не розуміємо слів. Вони, щирі та могутні, з чистим і гордим ритмом, читалися в її усмішці, натхненному виразі обличчя» («La Revista Social y Teatral», Буенос-Айрес) [3].

Без перебільшення можна стверджувати, що виступи Соломії Крушельницької в Аргентині – це не лише один з найблискучіших періодів її творчої біографії, але й знаменний етап в історії світового вокального мистецтва.

Література

1. Жозефіна (Негріта) Кано де П'яціні. Славетна співачка, моя велика подруга // Соломія Крушельницька: Спогади. Матеріали. Листування: У 2-х ч. / Вступ. стаття, упоряд. і прим. М. Головащенко. – К., 1978. – Ч. I: Спогади. – С. 139-152.
2. Архів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові. Фонд С. Крушельницької (ФСК 386).
3. Архів Музично-меморіального музею Соломії Крушельницької у Львові. Фонд С. Крушельницької (ФСК 3355).
4. Герета І. Музей Соломії Крушельницької: Нарис-путівник. – Львів, 1978. – 94 с.
5. Данилишин М. Соломія Крушельницька в аргентинській пресі (3 нагоди століття з дня її народження). – Свобода. – 1972. – Ч. 235. – 21 грудня.
6. Григорьев Л., Платек Я. Аргентинская музыка // Музыкальная Энциклопедия / Гл. ред. Ю. Келдыш. – Т. I. – Москва, 1973. – С. 195-198.
7. Пальмеджани Ф. Маттиа Баттистини: Король баритонов. – Москва-Ленинград, 1966.